

A MAGYAR GYERMEK-
TANULMÁNYI TÁRSASÁG
KÖZLÖNYE.

A GYERMEK

KIADJA:
AZ ORSZÁGOS
GYERMEKVÉDŐ LIGA

Megjelenik július és augusztus kivételével havonként legalább egy ívnyi terjedelemben

Gróf Teleki Sándor, Babarczy Schwartzer Ottó,
Bárczy István dr. és Náray-Szabó Sándor
elnökök közreműködésével szerkesztik:

Nagy László
felelős szerkesztő,

Berkes János, Grósz Gyula dr., Pekár
Károly dr. és Ranschburg Pál dr.
szerkesztő bizottsági tagok.

A siketnéma gyermekek beszéde.

A „Magyar Gyermektanulmányi Társaság”-nak 1908. évi nov. 7-én tartott nyilvános gyermektanulmányi értekezletén előadta: **Klis Lajos**, a siketnémák budapesti állami intézetének igazgatója.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Társaságunk felszólításának engedve, örömmel vállalkoztam arra a nem egészen könnyű feladatra, hogy egy szűkebb terjedelmű előadás keretében megismertessem Önökkel azokat a közérdekű tudnivalókat és eredményeket, amelyeket „A siketnéma gyermek beszéde” cím alatt lehet összefoglalni. Örömmel vállalkoztam e feladatra, mert érzelm- és gondolatvilágom hosszú, közel negyedszázados gyakorlati működésem ideje alatt annyira egybeforrt a siketnémák ügyével, hogy ebből folyó kötelességérzetem jóleső kielégítést nyer mindannyiszor, valahányszor a nyilvánosság előtt felszólalhatok a siketnémák érdekében. Nem mondható azonban egészen könnyűnek az én jelenlegi vállalkozásom. Nem pedig azért, mert ha azokat a gazdag és sokoldalú tapasztalati tényeket csak részben is fel akarnám sorolni, amelyek a siketnéma gyermekek beszédjével tárgyilag szorosan összefüggenek, s amelyek általános gyermektanulmányi szempontból is fontosak, érdekesek és értékesek: akkor az így összetartozó, bő ismeretanyagnak a kellő megvilágítása legalább is több napra terjedő sorozatos előadás kapcsán volna némileg is megoldható. Tehát számot vetve a korlátozott idővel, melylyel ezúttal rendelkezem és ügyelve a jelenlévő hallgatóság érdeklődésének s türelmének mértékére, lehetőleg olyan összefüggő szemelvényeket kell és igyekszem is a tételemmel kapcsolatos, bő ismeretanyagból kiválasztani, amelyekkel egyfelől nagy vonásokban megvilágíthatom és kimeríthetem előadásom tárgyát, s amelyekkel másfelől legalább némileg hozzájárulhatok a siketnémák iránt táplált előítéletek és téves nézetek eloszlatásához is.

Ebből a célból mielőtt tulajdonképeni tárgyam fejtegetésére áttérnék, a könnyebb megérthetőség kedvéért kénytelen vagyok első sorban is röviden érinteni a siketnémáknak némely élet- és lélektani sajátosságait s vázolni mindazon feltételeket, amelyekre támaszkodva a siketnémák beszélni megtaníthatók.

A tanítás módját és a felmutatható beszédtanítási eredményeket pedig a magammal hozott siketnéma gyermekekkel végzendő gyakorlati demonstrációkkal fogom szemléletivé tenni.

Az olyan gyermek, aki valamely oknál fogva siketen jön a világra, vagy aki egy éves kora előtt megsiketül, természetes okok miatt néma marad mindaddig, amíg mesterséges alapon meg nem tanítják őt beszélni. Hasonló sors az osztályrésze annak a gyermeknek is, akinek a hallása felette korlátolt. A rendes képességű halló gyermek rendszerint egy éves korában kezd el gügyögni s néhány év alatt hallása segítségével könnyen elsajátítja környezetének beszédjét. Azonban megsiketülés esetén az ilyen gyermek is rövidebb, vagy hosszabb idő múlva fokozatosan elnémul, hacsak nem részesítik őt a megsiketülés után mielőbb különleges beszédtanításban. A siketnémaság tehát olyan kettős fogyatkozás, amelynél a siketség, vagy a hallás lefokozódása megelőzi a némaságot; amelynél eszerint a némaság a siketségnek, vagy a nagyfokú hallásbeli fogyatéknak a következménye.

Hogy miért jár a siketség nyomában a némaság, annak egyszerű magyarázata az, hogy a siket egyén önmagától nem érez ösztönt arra, hogy környezetének beszédjét, amelyet hallás útján felfogni képtelen, utánozza; de meg nem is tudná szegény a saját beszédszerveinek munkáját hallás hiánya miatt kellőképpen ellenőrizni. Pedig a siketnéma gyermek rendszerint épen olyan szellemi tulajdonságokkal és testi ügyességekkel van felruházva, mint hasonló épérzékű társa. A hallási érzék hiánya ugyanis egymagában nincs különösebb akadályozó befolyással sem az értelem, sem a beszéd, sem többi szerveinek kifejlődésére. Értelmének és meglevő érzék-szerveinek fejlődése főbb vonásokban ugyanazon lélek- és élettani törvények alapján történik, mint az öt érzékűeké. Ha az érdekelt szülők értenék az oktatás és nevelés ama különleges módját, amely kellőképpen alkalmazkodik a siketnéma gyermekek fogyatkozásaihoz és felfogásához akkor a siket gyermekek már a szülei házában épen oly fokozatosan és épen oly terjedelemben sajátíthatnák el a beszéd megértését és használatát, mint halló társaik. Akkor nem is lehetne szó többé siketnémákról, legfeljebb csak sike-

tekről, akik a tanköteles korba lépve, fejlettebb látásuk és tapintásuk alapján az iskolában a halló gyermekek sorában folytathatnák tanulmányaikat.

A jelenlegi viszonyok mellett azonban, mint-hogy az érdekelt szülők általában nem ismerik a siketnémákkal való foglalkozásnak közelebbi módzatait s az ésszerű és tudatos foglalkoztatáshoz szükséges türelmük is hiányzik: a siketnémák bizony egy néhány beszédmaradványos gyermek kivételével a beszéd teljes ismerete nélkül kerülnek az arra rendelt tan- és nevelőintézetekbe. Eszerint jelenleg kizárólag az intézetek feladata marad az, hogy siketnéma növendékeik ajkait felszabadítsák a némaság bilincsei alól, s hogy növendékeiket a beszéd írás és olvasás segélyével megtanítsák a közhasznú ismeretekre.

Hazai siketnéma-intézeteinkben, amiként az a jobbírú külföldi intézetekben is történik, a legfontosabb és a leggondosabban tanított tárgy napjainkban a hangbeszéd. Régebben másként volt nálunk is, másutt is. Akkor főképpen a jelelés és az írás segélyével igyekeztek megoldani a siketnémák értelmi képzését. Ma a jelnyelv úgyszólván teljesen ki van küszöbölve a siketnéma-tanítás hajlékaiból. És miért kellett ennek így történnie, amikor első tekintetre is szembeötlő az az ellentét, amely a *siketnémaság* és *beszédtanítás* fogalma között fennáll?! Hogy megad hassuk e kérdésre a helyes feleletet, vegyük egyenként bonckés alá a gondolatot közvetítő és értelemképző eszközöket: a jel- és szóbeszédet, valamint az írást és hasonlítsuk végül össze gyakorlati értéküket.

A *természetes jelbeszédet* a legrégebb, legegyszerűbb és legközvetlenebb gondolat kifejező eszköznek kell tekintenünk, a melyet a hangbeszéd megszületése előtt, az emberiség őskorában bizonyára az érzékűek is használtak volt az egymással való érintkezésben. Ma már csak az oktatásban nem részesült siketnémák között van általánosan elterjedve a használata. Az érzékűeknél csak mint taglejtés (gesztus) maradt meg a szóbeszéd kísérő tüneteként. A hallók legfeljebb csak utolsó szükségéből használják akkor, ha olyan idegen emberek közé kerülnek, akiknek nyelvét nem értik.

A természetes jelnyelv egyszerű és közvetlen, mivel kifejezései: a kézi jelek, testmozdulatok és az arcjáték mintegy lerajzolják, plasztikusan kiábrázolják és szemünk elé varázsolják a megnevezett személyeket, tárgyakat, tulajdonságokat, cselekvéseket és egyéb jelenségeket. A jelről önkénytelenül is következtethetünk az általa megnevezett fogalomra ép úgy, mintha egy tökéletes képet szemlélnénk. Ámde mivel az elvont fogalmak megnevezésére a jel kevésbé használható s amellet a konkrét fogalmak megjelölésekor is számtalan félreértésre adhat alkalmat: koránt-

sem olyan tökéletes gondolat kifejező eszköz, mint a szóbeszéd. A jelnyelv ugyanis igen szegényes a kifejezésekben úgy, hogy több fogalomnak a jele egy és ugyanaz. Példa erre a *kigyó*, *csavar* és *csavargó*; a *gyalu*, *asztalos* és *gyalulás* jele. Az első három fogalmat úgy jelöljük, hogy jobb kezünk mutatóujjával a levegőben csavarszerű mozgást végzünk; az utóbbi három fogalom jele gyalulásszerű mozdulattal áll. A természetes jelnyelv az értelem fejlesztésére sem olyan alkalmas, mint az élő szó, ami az előadottakból önként következik. A siketnémára nézve mégis igen előnyös a jelnyelv ismerete. Enélkül az iskoláztatás ideje előtt szomorú egyedüllétre, teljes szellemi elszigeteltségre volna kárhóztatva. A jelnyelv ismeretével azonban, amelyet környezetének segítségével saját ösztönéből kifolyólag maga alkot meg magának, legalább szűk határok között érintkezhetik környezetének tagjaival; számot adhat gondolatairól, szükségleteiről, akaratáról és vágyairól, s maga is megértheti másoknak jelbeszédbeli közléseit. Ez kiemeli őt a lelki sötétségből és számtalan alkalmat nyújt arra, hogy megfigyelő- és ítélőképessége élesedjék, leleményessége és emlékezőtehetsége fokozódjék; s hogy általa különbséget tudjon tenni a jó és rossz, a helyes és helytelen, a megengedett és tiltott cselekedetek között. A jelnyelv tehát szükségből és igen szerény határok között alkalmas a siketnéma gyermek értelmi és erkölcsi képzésére. Az intézetekben azonban nem használjuk és nem tanítjuk a jelnyelvet, mivel mi az élet számára neveljük növendékeinket, már pedig a köznapi életben kevésbé ismert volta miatt a jelnyelvnek nincs gyakorlati értéke. A régi francia iskola az úgynevezett mesterséges (methodikus) jeleket használta a siketnémák értelemképzésében, s ennek a segélyével tanította meg növendékeit az írott szöveg megértésére és a fogalmazásra. Nem gondolta meg, hogy az önkényes, mesterséges jeleknek még annyi gyakorlati értékük sincs, mint a természetes jeleknek, s hogy megtanulásuk ép oly fáradságos, mint az élő nyelv maga, amelynek kifejezéseit és grammatikáját igyekezett igen komplikált kézjelekkel kopiálni. Ennél feltétlenül értékesebb volt az *ujj-ábéce*, amely a kifüggesztett ábrázolás szerint az írott betűk utánzására szolgált, s amely így nem akadályozta meg, hanem inkább elősegítette az írott nyelv s részben a hangbeszéd megértését és használatát is. Ma már ezt sem használjuk és pedig azon egyszerű okból nem, hogy a siketnéma kénytelen legyen a beszédet mások szájmozgásairól leolvasni.

A *hangbeszéd* (szóbeszéd) feltétlenül tökéletesebb gondolat kifejező és értelemképző eszköz, mint a jelnyelv. A szók néhány hangutánzó szó kivételével minden idiomában mesterséges, önkényes kifejezői ugyan a fogalmaknak, mindamellet oly viszonyítá-

sokba fűzhető össze, hogy tetszés szerint a legbonyolultabb elmélkedést is hűen és logikusan lehet velük kifejezni. Minthogy a hangbeszédnek, mint gondolatközvetítő eszköznek a használata általánosan el van terjedve: a siketnémára nézve a köznapi életben való boldogulhatás szempontjából elengedhetetlenül fontos, hogy ezt a nyelvet az iskolai oktatás folyamán megérteni és használni megtanulja. Ennek a képességnek a megadásával emeljük ki őt igazán elszigetelt helyzetéből s adjuk őt vissza önmagának és az emberiségnek, mert Hill szavait idézve:

1. a hangbeszéd ismerete lehetővé teszi, hogy a siketnéma a halló emberekkel biztosan érintkezhessek;

2. a hangbeszéd ismerete teszi számára is közkinccsé embertársainak gazdag tapasztalatait;

3. a hangbeszéd ismerete segélyével fokozhatja műveltségét;

4. a hangbeszéd ismerete adja meg neki a polgári jogokat s az önálló cselekvés szabadságát;

5. a hangbeszéd használata erősíti gyenge és fejletlen lélegzőszerveit;

6. a hangbeszéd ismerete megvédi őt attól a veszélytől, hogy az iskola elhagyása után visszaessék előbbi félszégébe és tudatlanságába;

7. a hangbeszéd ismerete és használata a siketnéma tekintetében életet és nemes kifejezést kölcsönöz.

Ezért a hangbeszéd tanítása képezi hazai siketnéma-intézetünk legfőbb célját. Hogy e tanítást hogyan és milyen eredménnyel oldjuk meg, arról később szövegek.

Lássuk most már közelebbről a *betűírás* és a vele kapcsolatos olvasás szerepét. Az írás, mint gondolat kifejező és értelemfejlesztő eszköz, egyaránt igen értékes, sőt a siketnéma szellemi képzése szempontjából sok tekintetben értékesebb a hangbeszédnél is a következő előnyeivel fogva:

1. Az írás a hangbeszédet tartalom és terjedelm szempontjából nemcsak hogy hűen és tökéletesen visszatükrözi, de egyszersmind meg is rögzíti.

2. Az írás a fogalmazás és olvasás kapcsán megkönnyíti és előmozdítja a hangbeszéd gyorsabb megtanulását.

3. Amíg a hangbeszéd jóformán csak a közvetlen szellemi érintkezésnek szolgálhat eszközül, addig az írás a közvetett érintkezésnek is a legbiztosabb eszköze.

4. A hallottak elmosódhatnak emlékezetünkben, ellenben, amit írásba foglalunk, azt bármikor emlékeztetünkbe idézhetjük.

5. Az írásba foglalt gondolatok, eszmék és tapasztalatok előtt eltűnnek a tér- és időbeli távolságok. Írásba foglalt eszméinket a közlekedési eszközök elszállítják a földkerekség bármely részére, s

jóformán örök időkre megőrizhetők azok. A telefon és gramofon előnyeit a siketnémák halláshiányuk miatt képtelenek levén használni, az írás említett két kiválóan előnyös tulajdonsága rájuk nézve semmi egyébvel nem pótolható.

6. A rögtönzött és alkalmoszerű, folyékony beszélgetés kapcsán nem jutván elegendő időnk gondolatainknak kellő rendezésére s a helyes és találó kifejezések gyors megválasztására, azért beszédünk általában véve pongyolább és csapongóbb szokott lenni, mint amit kellő gyakorlat után, alapos megfontolás kapcsán szabatosan papírra vetünk. Csak ritka kivételek és igen fegyelmezett szónokok rendelkeznek azzal a megbecsülhetetlen képességgel, hogy gondolatainknak egész láncolatát rögtönözve is logikusan, szabatosan és élvezhetően tudják szóbelileg kifejezni.

7. Az írás az ismeretek általános elterjesztésére és a tudományos műveltség megszerzésére sokkal kényelmesebb, alkalmasabb és biztosabb eszköz, mint a hangbeszéd. Az emberiség évezredek tapasztalatait és szellemi termékeit nyomtatott könyvek rejtik magukban, amelyek a mai társadalmi viszonyok mellett mindenkire nézve könnyen hozzáférhetők. Az olvasottság majdnem egyértelmű a műveltséggel. Aki olvasni szeret, az a szórakozásnak, a szellemi és erkölcsi tápláléknak legkényelmesebb legolcsóbb és legnemesebb eszközét találja fel a könyvekben és egyéb iratokban. A siketnémára nézve kivált ezen utóbbi szempontokból különösen nagyfontosságú az írás és olvasás ismerete és szeretete. A siketnéma-oktatásnak híres régi mesterei, *Ponce, Bonnet, Wallis, Amman, Pereira* és mások ezúton értek el oly nagy eredményeket egyes növendékeikkel, hogy azok valószínű tudósokká lettek. A siketnéma *Kruse Ö. Frigyes* önéletrajzában maga is bevallja, hogy gazdag irodalmi tevékenységét főképpen a szorgalmas olvasás útján és segélyével fejthette ki. Az intézetek ugyanis jóformán csak olyan alapképzést nyújtanak növendékeiknek, amelyre az iskoláztatás ideje után maguknak a siketnémáknak kell önképzés útján tovább építeniök. Ha tehát iskolai alapismereteiket kiegészíteni és bővíteni akarják, ezt legkönnyebben a megfelelő irodalmi termékek szorgalmas olvasgatása és tanulmányozása segélyével valósíthatják meg. Ezért az írásbeli termékek megértésére és megkedvelésére az írás (fogalmazás és olvasás) ismertetése útján igyekszünk növendékeinket az intézeti oktatás folyamán minél alaposabban előkészíteni.

Mindezekből világossá válik, hogy a siketnéma-intézeteknek elsőrendű és legfontosabb tantárgyai: a beszéd és az írás-olvasás. Önként merül fel most már az a kérdés, hogy hallás hiánya ellenére megtanulhatja-e felfogni, megérteni és használni a siketnéma a mi zengzetes hangbeszédünket s ha igen,

milyen úton-módon és milyen eredménnyel? Tapasztalati tény, hogy a siketnéma a hangbeszédet a hallás hiánya ellenére is felfoghatja, mivel a beszéd alapelemei, az egyes hangok s azoknak kapcsolatai a látás útján, mint a beszéd szervek különféle helyzetének optikai képei felismerhetők; a hangok kiejtésével járó rezgési és légáramlási tünetények pedig a tapintás segélyével érzékelhetők. A látás és tapintás útján felögött beszéd tartalmát józan eszével meg is értheti a siketnéma, ha annak kifejezéseit, az egyes szókat és nyelvalaktani sajátosságait, a ragokat és képzőket szemléleti úton, fokozatosan összekapcsoljuk a megfelelő fogalmakkal. De nemcsak felfogni és megérteni képes a siketnéma a hangbeszédet, hanem annak használatára is képesíthető, mivel a beszéd létrehozására szükséges szervei rendszerint ki vannak fejlődve és azok működésre is alkalmasak.

Ezekre támaszkodva megfelelő eljárás, jókora türelem, tudatos és gondos munka segélyével megtanítható a siketnéma az összes beszédhangok és hangkapcsolatok kiejtésére, valamint a beszédnek mások szájáról történő leolvasására. E mechanikus képességek elsajátítása után következik a beszéd logikai, vagyis tartalmi és alaki részének szemléleti alapon való fokozatos és gyűrűzetes felfogatása. És ebben a különleges beszédtanítási eljárásban domborodnak ki leginkább azok a módszertani sajátosságok, amelyek a siketnémák tanítását megkülönböztetik az érzékűeknél szokásos tanítási módszertől.

Amíg a rendes körülmények között felnőtt, érzékű gyermek hat éves korában, iskolába lépésekor meglehetősen terjedelmes és értékes beszédismeretet hoz magával a szülői házból s erre támaszkodva a beszéd mindjárt a tanítás eszközévé válhatik; addig a siketnéma gyermek eléggé gazdag lelki tartalommal bár, de általában szóbeli kifejezések ismerete nélkül kerül az intézetbe. Mi tehát az oktatás kezdetén nem alkalmazhatjuk néma tanítványainkkal szemben tanítási eszközül a beszédet. Előbb meg kell őket tanítanunk a köznapi beszéd viszonylagos megértésére és használatára s csak azután fokozatosan kezdjük azt mind nagyobb és nagyobb mértékben alkalmazni tanítási eszközül is. Az első iskolai évben a legnagyobb önfeláldozás dacára is jóformán csak a beszéd technikai részét, a beszédhangok kiejtését és szájról való leolvasását, a hangoknak szavakká való összekapcsolását, továbbá a betűk írását és olvasását vagyunk képesek megtanítani növendékeinknek. Ezen a fokon a kiejtés, a szájról olvasás, az írás és olvasás tanítása egymás mellett, egymással szorosan összekapcsolva halad előre lépésenkint. Legelőbb a könnyebben kiejthető és ama hangokat ismertetjük meg, amelyeknél a beszéd szervek helyzete a legszembeötlőbb. Így haladunk fokozatosan egymásután a könnyebbről a nehezebbre, egyik

hanggal lehetőleg előkészítvén a másinak a kiejtését. A hangképeket tükör előtt szemléltetjük minden egyes növendékünknek, hogy saját beszéd szerveiknek helyzetét összehasonlíthassák a mienkével, az utánzandó mintával. Ugyanakkor a tapintóérzetet is felhasználjuk. Amelyik hangot a növendékek immár ki tudják ejteni s le is tudják olvasni ajkainkról, annak a betűjét felírjuk a táblára s elolvastatván, végül másoltatjuk is növendékeinkkel. Míhelyest annyi hangot fejlesztettünk ki, hogy azok értelmes szókká fűzhetők össze, azonnal megkezdődik a szótanítás is. Ebből a célból előbb szemléltetjük a megnevezendő tárgyat, tulajdonságot, vagy cselekvést, azután megnevezzük azt; a növendékek leolvassák a szót ajkainkról, utánunk mondják, önállóan leírják és elolvassák.

Könnyen elképzelhető, hogy mennyi nehézséget kell ezen munkánk közben leküzdeni. Növendékeink ugyanis igen különbözők. Vannak közöttük olyan teljesen siketek, akik így születvén, egészen némák; néhányan jelét adják ugyan némi részleges hallásuknak, de önmaguktól egyetlen hangot sem hallatnak és akad közöttük olyan is, aki előrehaladottabb korban siketülvén meg, néhány elmosódott szóra szorítókozó beszédmaradvánnyal rendelkezik még. Ezen tulajdonságbeli különbségek szerint természetesen a kiejtés zengzetessége és érthetősége sem lehet valamennyi növendékünkénél egészen egységes. Legtisztább kiejtést érhetünk el a részleges hallókkal és beszédmaradványosokkal, de a teljesen siketnémák kiejtésében (már pedig növendékeink zöme ilyen), a legracionálisabb munka mellett is érezhető bizonyos fátyolozottság, idegenszerűség és erőltettség, amint azt e helyen megfelelő egyedeken demonstrálni szerencsém van. Mindez természetes okoknál fogva azért van így, mert a siket gyermek nem hallván, nem is ellenőrizheti kellőképen a saját kiejtését. Hiszen a tapasztalat bizonyítja, hogy még a felnőtt, intelligens embernek a kiejtése is veszít zengzetességéből, ha az illető nagyothallóvá lesz. A siketnéma saját kiejtésének ellenőrzésében kizárólag izomérzésére támaszkodhatik, ami csak bizonytalan ellenőrző eszköznek tartható. A kiejtés azonban ebben a minőségében is valóságos kincset jelent a siketnémára nézve, mert vele az oktatás további folyamán beszélő emberré válik.

A második és többi iskolai évek feladata ugyanis főképen az, hogy a siketnémák a beszéd tartalmi és konstrukcionális részével direkt módszerrel, összerakó (synthetikus) tanmenetben, szemléleti alapon megismerkedjenek és a beszéd használatára fokozatosan rászokjanak.

A tanítási munkának ez a része a legnehezebb lévén, igen aprólékos, gondos és tudatos eljárást kíván az. Mindenekfelett el kell lenünk lelkitarta-

lommal telt néma növendékeink megnyilatkozási vágyát s így tulajdonképeni nyelvszükségletüket kell a beszédtanítással, a szó és nyelvalakok megnevezésével és megneveztetésével kielégítenünk. A nyelvalakok (ragok, képzők) a beszéd tartalmától (kifejezések) elválaszthatatlanok lévén, mint a tartalommal teljesen összeforrt tényezőket azzal egyidejűleg ismer-tetjük. E mellett minden alkalmosszerűséget, mint eleven szemléletet megnevezünk és megneveztetünk növendékeinkkel is. A kiejtés, leolvasás, írás és olvasás munkáját ezen a fokon is ép úgy gyakorol-juk egymás mellett, mint az első osztályban a han-gok tanításakor.

A napról-napra ezen módon bővülő tartalmi és alakai nyelvismeret folytonos ismételése eredményezi, hogy növendékeink nyelvérzéke és beszéd-készsége észrevétlenül kifejlődik és gyarapszik, s hogy a beszéd-del egyidejűleg gyakorlati alapon sajátítják el növendé-keink a helyesírás és fogalmazás alapismereteit is. Ha aztán egy kisdud beszédkörben immár kellőképen ki tudják magukat fejteni a siketnémák, akkor a beszéd-tanítás mellé fokozatosan állítjuk be a tanítás tár-gyai közé a számolást, az olvasmánytárgyalást, a tulajdonképeni fogalmazást és a reáliákat (földrajzot, természetrajzot, történelmet, természettant és az alkotmánytant) is. Minden tantárgy, még a technikai tárgyak is, mint a rajz és kézimunka, öncélján kívül főképen a beszédtanítást is szolgálja intézeteinkben s ezért szigorú értelemben véve egyik tárgy sem választható el a gyakorlatban a tulajdonképeni be-szédtanítástól.

Ezekben kívántam röviden vázolni a siketnémák beszédjével kapcsolatos általánosabb érdekű tudni-zalókat. Reményelem, sikerült bebizonyítanom, hogy hazai siketnéma-intézeteink a leggyakorlatibb és leg-helyesebb úton járnak akkor, amikor a hangbeszédet teszik a tanítás alapjává, központjává s egyúttal esz-közévé is; célul tűzvé ki azt, hogy a némák számát minél nagyobb mértékben apasszák s hogy minél több, önálló kenyérkeresettel bíró polgárt neveljenek hazánkban a siketek soraiból.

A pártolást megérdemlő és a támogatást igényelő siketnéma-intézeteinknek a közönség jóindulatú figyel-mébe ajánlásával immár be is fejezhetném hosszúra nyúlt értekezésemet. Ámde kénytelen vagyok egy percre még igénybe venni mélyen tisztelt hallgatóim szives türelmét, hogy ezúttal egy olyan intézménnyel ismertessem meg egészen röviden önöket, amely tételemmel teljesen összefügg s mely ha általánossá válhatnék: a siketnéma-oktatásnak általában, köze-lebből pedig a siketnémák beszédtanításának alapos reformját eredményezné.

Értekezésem elején rámutattam immár annak a fontosságára, hogy milyen kár az, hogy a siket-néma gyermekeket már a szülei házbán, illetőleg a

rendszeres iskoláztatás előtti időben nem tanítják beszélni, holott annak az időnek az ügyes kihasz-nálása volna a siketnéma gyermekek beszédje szem-pontjából a legkamatozóbb. Minthogy az érdekelt szülők nem ismerik közelebbről a különleges tanító és nevelő módokat s mert a siketnéma gyermek-kei való foglalkozásra sem elegendő idejük, sem kellő türelmük nincsen: annál fogva olyan intézmé-nyekről kellene gondoskodni, amelyek a kis siket-némákra nézve az úgynevezett anyai iskola hiányát pótolnák s amelyek játszva, a tanulás látszata nélkül szólaltatnák meg s gyakorolnák be őket a beszéd megértésére és használatára.

Ilyen intézmény — amely azonban sem nem óvoda, sem nem gyermekkertszerű, hanem igazi értelemben vett anyai iskola — már létezik is Észak-amerikában, Pensylvánia állam Philadelphia városá-ban. *Garrett Emma* és *Garrett Mari* létesítették azt társadalmi úton és állami támogatással pár évvel ezelőtt. Felvételt nyernek ez intézetbe a néma gyer-mekek két éves koruktól kezdve, mert az a törekvésük, hogy minél fiatalabb korban kezdjék meg a beszéd-tanulást. Jelenleg 60 siketnéma növendéke van ez intézetnek. A tanszemélyzet és felügyelők egymást felváltva állandóan a kis siketnémák között élnek, velük játszanak, együtt étkeznek s velük közös háló-termekben alusznak. Az időnek minden részét fel-használják arra, hogy a kis siketnéma növendékek szóbeli ismereteit gyarapítsák. A jelnyelvet egyáltalán nem használják ott s az írást és olvasást sem alkal-mazzák a legcsekélyebb mértékben sem, hanem kizá-rólag a hangbeszédet ápolják és gyakorolják. Szünidő sohasem szakítja meg a beszédtanulást, még pedig azon egyszerű okból nem, mert a szülői ház (az anyai iskola) mintájára szervezték az intézményt. A szülői házbán pedig nem tartanak szünidőt. A Garrett-féle ezen intézmény növendékei ép oly tisztán, természetesen és folyékonyan beszélnek s ép oly terjedelemben használják a beszédet, mint ha-szonlókorú épérzékű társaik otthon a szülői körben. Azok a siket gyermekek 6 éves korukban mint ren-desen beszélő tanulók léphetnek a hallók iskoláiba, ahol leolvasási képességük alapján a hallókkal együtt tanulhatják meg a szükséges ismereteket. Mindezeket csak a közelmúltban konstataulta a gyermekvédelmi és gyermektanulmányi társaságok f. évi március 10-től 17-ig Philadelphiában megtartott első észak-amerikai nemzetközi kongresszusa.

A jelzett kongresszus *Schowalter* indítványára egyben egyhangulag kimondotta azt is, hogy minél több, hasonló hiányt pótló intézmény létesítésére fog törekedni.

A magam részéről felette kíváncsnak tartanám, hogy egyelőre legalább kísérletképen hazánkban is lé-tesítsünk a Garrett-féle philadelphiai intézet mintá-

jára szervezett családi iskolát. Bár igen jól tudom, hogy az állam ezidőszereint nagyon meg van terhelve hazai siketnéma-intézeteink fentartásával, mindamellett meg vagyok győződve arról, hogy közoktatásügyi kormányunk szíves készséggel támogatna egy oly társadalmi mozgalmat, amely célul tűzné ki egy ilyen gyermektanulmányi szempontból is fontos családi iskola létesítését.

Vegye a Magyar Gyermektanulmányi Társaság s az Országos Gyermekvédő Liga kezébe a dolgot s hiszem, hogy fognak akadni emberbarátok, akik feleslegeikből nyújtandó adományaikkal segítségükre sietnének, hogy hasznos alkotásaiknak sorát a leg-szebbel, egy oly otthon felállításával koronázzák meg, amely az egészen kiskorú siketnémák ajkait lesz hivatva megszabadítani a némaság bilincseitől.

Hálásan köszönvén meg a Magyar Gyermektanulmányi Társaságnak és az itt egybegyűlt érdemes közönségnek szíves türelmét és figyelmét, amellyel igénytelenségemet megajándékozni szívesek voltak, előadásomat az Ó-Testámentomból vett eme idézettel zárom be: „Emeljétek fel szavaitokat a siketnémákért s mindazok ügyeért, akik elhagyatottak!”

A vak gyermek.

Irtá: Heródek Károly, a vakok országos intézetének igazgatója Budapesten.

A vakság a gyermeket tapintó érzékének különös használatára utalja. Mindazon képzeteket és fogalmakat, melyeket a normális érzékű gyermek látás útján szerez, a vak gyermek tapintó érzékszervével képes felfogni és összegyűjteni. Természetesen, vannak olyan dolgok, melyeknek felfogására a vak képtelen, ezek csupán a szem számára vannak fentartva, ilyenek a színes képek, továbbá a rajzok.

A tapintás által felfogható tárgyról is a vak csak relativ fogalmat szerezhet. Amíg a szem a jellemző tulajdonságokat azonnal felfedezi, addig a vak kerülő úton jut birtokukba. A szem az egész tárgyat egyszerre áttekinti, míg a vak részről halad az az egésze és fáradságába, nemkülönben sok idejébe kerül, míg a valóságot megközelítő képet tud magának alkotni a tárgyról. Vegyünk például egy írót. Az érzékű, ha az írónra tekint, azonnal tudja, mi az, mirevaló, miből van, milyen alakú, színes vagy fekete stb. Ellenben a vak gyermeknek előbb végig kell tapintania, meg kell fognia hegyét, mérlegelnie kell súlyát és nagyságát; csak ezen fogalmi jegyek meghatározása után mondhatja, hogy a kezében levő tárgy írón. De akkor még mindig nem tudja, hogy a burka milyen fából van, színes-e és hogy van-e, másfajta írón is. És így van ez minden olyan tárgynál, melyet csak tapintás által tud megérezni.

Láthatjuk ezen példából, milyen kerülő úton jut el a vak a tárgyak és tulajdonságaik felismeréséhez és ismételjük, még akkor is csak konkrét ismeretei vannak róla.

Minthogy a vakok oktatásában a tapintás érzéke elsődrendű feladatot teljesít, az oktatás ezen érzékszerven alapul. Minthogy pedig a tapintás tökéletlenebb a látás érzékénél, az ismeretek közlése is több fáradságba kerül. A hallott szó érzékelés nélkül nagyon csekély értékű. A vak gyermek csak annyit fog tudni, amennyit megérezni képes volt. Az olyan oktatás, mely az érzékeltetéshez kézzel-fogható anyagot nem nyújt, meddő munka, eredménytelen foglalkozás.

A vak gyermek észtehetségei azonosak az érzékűkével. Amint ott tapasztaljuk, hogy nem minden gyermek egyformán és egyszerre fogja fel a nyújtott ismereteket, azonképen vagyunk a vakokkal. Bizonyos eltéréseket azonban észlelhetünk a vakoknál. Ugyanis oktatásuk során találkozunk igen szép tehetséggel bíró gyermekekkel, kiknek beszélőképességük valósággal bámulatba ejt, de midőn valamely tárgyat megérezéssel végett a kezükbe adunk, nagyfokú ügyetlenséget árulnak el. Elmondják szóval a kezükbe vett tárgynak minden egyes részét, de arra, hogy azt megmutassák, egyenesen képtelenek. Ebből tehát azt következtethetjük, hogy a kiváló észtehetség nem mindenkor arányos a kézi ügyességgel és a tapintó érzék fejlettségével. Eszes gyermek a vakoknál nem jelenti egyúttal a jó növendéket.

A tapintó érzéknek fejlesztését számos tárgy támogatja. Ilyenek a tapintási gyakorlatok, érzékeltető oktatás, agyagmintázás, szilánkfonás, papirhajtogatás, zsinórfonás, gördőnyfonás. Ezen tárgyak a tapintás mellett még a kézi ügyességet is fejlesztik.

A vakok világában a manuális ügyesség nagy szerepet játszik. Amióta Wulf Károly, a vakok segítői intézetének igazgatója, lankadatlan buzgalommal és ügyeszeretettel kimutatta, hogy a vak az ipari pályára alkalmas és hogy megfelelő irányítás mellett nemcsak mindennapi kenyerét képes megkeresni, hanem még, ha takarékos, pénzt is gyűjthet; a vak gyermekek nevelésében igen előkelő szerepet játszik a kézi ügyesség. A vak gyermekek kezében levő és mintegy évszázadon át tétlenül heverő értékeket a modern elvekre alapított oktatás igyekszik idejekorán kihasználni. Egyenesen bámulatosak azok az eredmények, melyeket a fa-, agyag- és papírmunkákból produkálnak a vak gyermekek.

A tapintó érzék felfogó-képességén alapszik a vakok olvasása is. A gyermek csak dombornyomású könyvekből olvashat. Kétféle írásrendszerük van, ú. m. a latinbetűs rendszer és a pontrendszer. A latinbetűs rendszert vonalnyomású rendszernek is nevezik, mert a betűk domborvonalakból állanak;

van azonban gyöngynyomás is. A gyöngynyomás szintén latin betűkből áll; a különbség az, hogy a a vonal helyett pontok vannak alkalmazva. Különösen a régi időkben használták a gyöngynyomású könyveket; ezeket kiszorította a vonalnyomású könyv. Már itt nyomban megjegyezzük, hogy a vonalnyomást csak a tankönyvekben (a legalsófokon) használják nálunk és Ausztriában; a németek és franciák a pontrendszerű, az ú. n. Braille-féle rendszerű tankönyveket használják. A vonalnyomású rendszerrel parallel halad a tütípusos írás, melyet feltalálójáról Klein-féle írásnak neveznek. A tütípusos írás tulajdonképpen nem egyéb, mint gyöngynyomás, melyet a gyermekek egy arra szolgáló gépen igen könnyen írhatnak. Ennek az írásnak nincs más célja, mint hogy a vak gyermekek szülőikkel és hozzátartozóikkal levelezhessenek és csak a két alsó osztályban tanítatják, míg a többi osztályokban kizárólag a Braille-féle rendszert használjuk.

A vonal- és gyöngynyomást csaknem teljesen kiszorította a pontrendszer, melyet feltalálójáról Braille-féle rendszernek is neveznek. Ezen írásmód hat domború pontnak különféle elhelyezésén alapszik. Előnye, hogy aránylag kevés helyre sokat lehet írni, gyorsan írható és könnyen olvasható, ezen ajánló tulajdonságainak köszönhetette, hogy rövid idő alatt az egész kontinensen, sőt Amerikában is elterjedt.

A vak az olvasáshoz mindkét kezét használja. Általában 2—2 ujjal olvas, ú. m. a mutató- és középső ujjal; némelyik a hüvelykujjat is használja. Az olvasásnál a jobb kéz vezet, a bal pedig az ellenőrző szerepet viszi. Az olvasás készsége a növendékek képzettségi foka szerint különbözik; a felsőbb osztályosok csaknem olyan jól olvasnak, mint az egykorú érzékű gyermekek. Elegendő a szóképfelfogására a pontoknak igen gyenge érintése is; a jól olvasó vak szinte futva halad a sorokon és fennakadás nélkül, értelmesen, kellő hangsúlyozással olvas.

Igen érdekes a vegytan és természettan oktatása is; ezen két tárgy iránt a vak gyermekek a legnagyobb előszeretettel viseltetnek. A kísérletezésben tevőlegesen vesznek részt és ez teszi előttük e két tárgyat annyira élvezetessé és érdekessé. Fizikai és vegytani kísérleteket végző vakgyermek-csoport kimondhatatlanul boldognak érzi magát. E két tárgy tanításában a gyakorlatiasságra fektetjük a súlyt.

Az ismeretgyűjtést az emlékezőtehetségre alapítjuk. A vak emlékezőtehetsége rendszerint hű, mert a látáshiány az emlékezőtehetség hűségét fokozza. Ezen körülménynek tudható be, hogy a vakok intézetei aránylag kevés kézi könyvet használnak; de nincs is reá szükség éppen az említett oknál fogva. A jól megértett dolgot a vak sokáig tartja meg és a gyakori ismétlés az ismeretek állandósítását jelentékenyen előmozdítja.

Az elemi iskolázásról.

Irta: **Rejtő Sándor dr.**, orr- és fülorvos, kép. iskolaorvos és egészségügy-tanár.

Az iskolázás célja alkalmassá tenni az egyént a „szellemi munkára“. Ezen általánosan használt kifejezéssel élve, el nem mulaszthatom megjegyezni, hogy korántsem értem a „szellemi“ munkát ellentétnek a „testi“ munkával. Bár fölületesen itélve úgy látszik, hogy egészen más dolgot végez íróasztalánál ülve a szellemi munkás, mint például a szállójében kapáló gazda; de közelebről nézve, hatásaiban vizsgálva a kétféle munkát, csakhamar rájövünk, hogy mindakettő kifárasztja a szervezetet, mindakettő után fokozott táplálkozást, pihenést, alvást igénylünk, szóval mindakettő „testi“ munka.

Orvosi szemmel még többet is látunk. Tudva, hogy az agy a test minden működésének közepontja, a hová az érzékszervek érzeteiket szállítják s a honnan a mozgás szervei a megindító ingert nyelik; joggal mondhatjuk, hogy úgy a „szellemi“, mint a „testi“ munka az agyvelő épségétől függő folyamat. A szőlőben kapáló gazda agyában úgyszólván csak a mozgató középpontok működnek, a főmunkát az izomrendszer végzi, azért a munka e fajtáját *izommunkának* nevezzük; az íróasztal munkásának pedig agykérgében megy végbe az a folyamat, mely elengedhetetlen feltétele a szellemi munkának.

Amint az izomsejteket fejlesztenünk kell, ha azt akarjuk, hogy a kenyérkeresetre szükséges erősebb munkát elvégezhessük velük, éppen úgy az agyvelő pályáit és középpontjait, tehát idegrostjait és idegsejtjeit is képeznünk, fejlesztenünk kell a fokozottabb szellemi munkára. Tudjuk, hogyan kell az izomrendszert fejlesztenünk, látjuk, hogy szoktatás, gyakorlás, szorgalmas munka árán fejlődik ki a munkásnép vagy az izmokat legcélszerűbben fejlesztő atléták pompás izomzata. Éppen így kell fejlesztenünk az agyvelőt is. Az agynak illetlen begyakorlása a speciális agyi munkára, a szellemi munka megtanulása: az iskolázás.

A kenyérkereső pályákat osztályozva, úgy találjuk, hogy nem beszélhetünk csakis izommunkásokról, sem tisztán szellemi munka után élőkről, hanem a testi munka ezen két fajtát vegyesen találjuk, de hol az egyik, hol a másik van túlsúlyban. Az írás, olvasás, számolás az agynak oly működései, melyeket minden embernek meg kell tanulnia a mai társadalomban; még ennél is többet kell tudnia az „izommunkásnak“ is, ha a jelen „többet észszel, mint erővel“ dolgozó világban helyt akar állani. A gépek célszerű felhasználása, a termelés szakszerűsége, a termények értékesítése, a pénz, a hitel stb. sok-sok olyan ismeretet kíván a mai kor munkásától, amit

csak olvasás és előadások hallgatása útján szerezhette meg a szellemi munkára képesített agy.

Hogy viszont a szellemi munkások nem élhetnek meg izomrendszerük fejlesztése nélkül, azt mindannyian jól tudjuk. (Különösen a mellkas izmainak, a lélegző-izmoknak kifejlesztése fontos a szobában csendesen ülő szellemi munkásokra nézve.) Az agyvelőnek olyan fokú kifejlesztését, hogy a mindenki számára szükséges szellemi munkát el tudja végezni, párhuzamosan az izomrendszernek bizonyos fokú kifejlesztésével nevezzük elemi iskolázásnak. Ez a minimum. Ennyire minden állampolgárnak szüksége van, azért az elemi iskolázásban mindenki ingyen részesülhet.

Az elemi iskoláztatás a hatodik életév betöltése után kezdődik, mert akkor éri el az agy fejlődésének azon fokát, midőn már a mennyiség fogalmát s a betűket mint a hangok szimbolumát megismerni képes. Az újszülött agya külsőleg csakis nagyságban különbözik a felnőtt agyától (átlag 400 gramm súlyú, a felnőtté átlag 1400 gramm), a barázdákat és tekervényeket mind megtaláljuk rajta. Mikroszkóp alatt vizsgálva azonban az agy speciális működésének legfontosabb elemeit, a társító és érintő rostokat, igen kezdeti állapotban találjuk benne. Ezek csak hónapokkal a születés után kezdenek fejlődni, az iskolás korban fejlődnek legerősebben s még a 17. életévvel sem érik el teljes kifejlődésüket. Amint a test minden szövetében láthatjuk, hogy gyakorlással, munkával nőnek, tökéletesednek a sejtek, úgy az agy sejtjeiről és rostjairól is föltehetjük, hogy gyakorlással fejlődik ki az a számos, előttünk ismeretlen és bonyolultnak látszó összeköttetés, mely a kéreg és a dúcok részeit oly egységessé teszi, amely oly tökéletes összerendezett működésekre képesíti az agyvelőt.

A második életév végén elsajátította már a gyermek az összerendezett észrevevéseket (az érzékszervek kifejlődése) és mozgásokat (az izomrendszer és vezetőpályák kifejlődése) a megfigyeléssel és gyakorlással. Ezzel a módszerrel lép „a játszva tanulás” szakába (v. ö. Ranschburg: A gyermeki elme), mely a 3—6. évig tart. Játéka közben folyton figyel, érdeklődik, kérdezzet, gondolkodik a gyermek s így módon fejlődnek agysejtjei, míglen eléri az iskolásgyermek-kort. Az iskolában már oktatás, vagyis érzékelés (látás, hallás) útján nyeri fogalmait az agy s ezeket rögzíti, társítja s kapcsolja tovább. Csak hogy itt már sok nehézséget találhat a gyermeki agy, mert az iskolák a tömegtanításra lévén berendezve, keveset foglalkozhatnak az ő egyéniségével.

Ingyenes elemi oktatásunk van; természetes, hogy gazdasági szempontból minél több gyereket kell egy-egy tanítóra rábízni az iskolafőntartónak, ha tényleg el akarjuk érni, hogy szegénységünk mel-

lett is minden gyermek részesülhessen ingyenes oktatásban. Ennek első következménye az lesz, hogy zsúfoltak lesznek az osztályok; a második pedig ennek mintegy folyománya, hogy a legkülönbözőbb tehetségű és előképzettségű gyerekek kerülnek össze egy-egy osztályba.

Ha szem előtt tartjuk, hogy a tömegtanításnak sikere annál jobb, minél kevesebb gyerek van egy osztályban és minél egyenlőbb ezek előképzettsége és tehetsége, akkor annál inkább szembetűnik az osztályok zsúfoltságának s a gyermekek különböző előképzettségének óriási hátránya. A tanulók száma átlag 50—60 egy-egy osztályban. Hogy a tanító ennyi gyermekkel nem tud eredményes munkát végezni, az természetes. De ne akarjunk lehetetlent. Szegény, hátramaradt kultúrország vagyunk, ahol eddigelé ezekre rúgott azon gyermekek száma, akik nem jártak iskolába, mert — talán anyagi okból — nem járhattak. Örüljünk, ha minden gyermeknek ingyenes elemi oktatást nyújthatunk a mai iskolákban. De az ily tömegtanításnak nemcsak a pedagógus érzi hátrányait, hanem, különösen a zsúfolt osztályokban, a higiénikus is. A rossz levegő, hiányos szellőzés, a szűk és szorosan elhelyezett padok mind elősegítik a fertőző betegségeknek elterjedését és okai lehetnek egyes esetekben az iskolában szerzett szervi bajnak. Nem kicsinyelhetjük az elemi iskolás gyermekek nagyon különböző előképzettségének hátrányait sem. Hat éves gyermekek előképzettségéről egyáltalán beszélhetünk-e?

Ezt a kérdést rögtön eldönthetjük, ha a gyermeki agy fejlődésére gondolunk. A játszva tanulás szakában a gyermeki agy csak úgy habzsolja magába a sok új képzetet; mindent meglát, meghall, észrevesz, minden érdekli. Az 5. év körül már az elvonásban (abstractio) annyira fejlett, hogy a betűk, számok is érdeklik s idősebb testvérkéjétől vagy vele sokat foglalkozó szülőjétől akárhány írt-olvasni is megtanul. Nagyon sok függ attól, hogy milyen környezetben tölti a gyermek e három-négy évet. A kívül foglalkoznak otthon, a kinek játékai, képeskönyvei vannak, melyekből sok száz fogalmat megszerez, a ki szülőivel utazik, mindenfelé eljár, annak mindenestre sokkal nagyobb fogalomkincse van, mint a szegény napszámos vagy munkás fiának, kinek szülői talán analfabéták, kiknek az élet nehéz küzdelme talán sem időt, sem módot nem nyújt arra, hogy gyermekeikkel foglalkozzanak. Vegyük most még hozzá a gyengetehetségű gyerekeket, a kik fejletlen, degenerált agyvelővel jönnek az iskolába és szegényes fogalomkörükkel nem értik meg az oktatást, akkor a maga egészében láthatjuk a vegyes elemből álló osztályt, a mely számára tananyagot előírni nem lehet anélkül, hogy az egyik vagy a másik csoport rövidséget ne szenvedjen.

A helyzet tarthatatlanságát Németországban már régebben belátták és sokat tettek az elemi oktatás tökéletesítésére; hála *Náray-Szabó Sándor* dr. miniszteri tanácsos úr ügyszeretetének, nálunk is megtörtént már az első lépés a bajok orvoslására.

Első sorban a közös tanításra alkalmatlan gyenge tehetségű gyermekeket vonták ki az iskolákból, a kik eddig az örökös osztályismétlők nagy százalékát tették ki. Most a kellő előmenetelt nem tanúsító elemi iskolai tanulókat a fővárosban az állami gyógypedagógiai pszichológiai laboratórium (Mosonyi-utca 6.), vidéken pedig egy szakorvos megvizsgálja és a gyermeket a fogyatékoságának megfelelő intézetben helyezi el. Ilyenek a gyengeelméjűek intézetei, a gyengetehetségűek kisegítő iskolája, stb. Elég sajnálatos, hogy vidéken még alig egy-két helyütt szerveztek külön osztályokat a gyengetehetségűek oktatására, melyeket külön szakember, gyógypedagógus vezet. Ezen intézmények, a kisegítő iskolák és osztályok nagy fontosságát hangsúlyoznom felesleges; mennyi időt és fáradságot nyert ezzel a tanító, illetőleg a többi gyermek, azt mindannyian elképzelhetjük.

Igen nagy jelentőséget tulajdoníthatunk továbbá a közoktatásügyi kormány által most tervezett *idegesek iskolájának* is, mely szintén hivatva lesz a rendes iskolákat az abnormis, túlérzékeny gyermekek terhe alól felmenteni.

Kérdés, szükséges-e az elemi iskolák további tökéletesítése és milyen irányban? Kiválogatva a gyengetehetségűeket, gyermekek különböző előképzettsége még is fennáll. Vegyünk egy átlagos és egy kiválóbb gonddal nevelt, nagyobb előképzettségű csoportot. A tananyagot az átlagosokra kell szabnunk, így tehát a kiválóbbak könnyen megfelelnek a kötelezettségnek és látszólag nem szenvednek kárt, sőt mint példaképek a többiek buzdítására szolgálnak. De csak látszólag van ez így, mert ha a gyermeki agyra fordítjuk figyelmünket, látjuk, hogy fejlődésében megakad. A kik egy kicsit írni, olvasni, számolni már otthon megtanultak, a kiknek fogalomkörük oly bő, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatokon mindent tudnak már, a kik talán idegen nyelveket is tanultak odahaza, azoknak figyelme nincs eléggé lekötve a tanítás alatt, azoknak a feladatok nem adnak elegendő munkát.

Ilymódon a gyermeki agy, mely olyan szépen indult fejlődésnek a szülői házban, lassacskán elszokik a figyeléstől, illetőleg nem szokik a tanuláshoz mint komoly munkához. Mindezek felett — amint ezt *Pezold* is kiemeli „Über die Schulung der hervorragend befähigten Kinder“ című értekezésében — már csirájában megakad ilymódon a jellem fejlesztése, amelynek egyetlen eszköze a komoly, kitartó munkára szoktatás.

Sokkal fontosabbak e hátrányok, mint első

pillanatra vélnők, főleg ha meggondoljuk, hogy az anyagilag és szellemileg kiváltságosabb helyzetben lévő gyermekekről van szó, akiknek tehetsége az átlagosnál több tanulást engedne meg. Nem hallgathatom el a rossz nevelésű gyermekek rontó hatását sem, melyet a mi népes iskoláinkban oly gyakran észlelnek a szülők. Sok évi fáradságos nevelést tehet tönkre egy egy rossz példa. Hazudozás, trágár beszédek, lopás, csalás elég gyakran előforduló bűnök a nagyobb városok iskoláiban. Ha most mindezekhez hozzávesszük azt a nagy veszélyt, amelynek az otthon észszerűen nevelt gyermek zsenge egészsége az iskolákban nap-nap után ki van téve, azt hiszem, bátran kimondhatom, hogy az elemi iskolák tökéletesítésének legközelebbi lépése *a jobb nevelésű, jobb előképzettségű, jobb tehetségű gyermekek külön tanítása legyen*. Nem új a dolog, eléggé ismertek e hátrányok, azért oly nagy a magántanulók száma az elemi iskolákban. Vizsgáljuk meg közelebbről, hogy elfogadhatjuk-e megoldásként a magántanulást.

Amennyiben az otthon tanuló gyermeknek kipróbált jó pedagógusa van, a ki ismeri a gyermek tehetségét, ismeri egyéniségét és szigorú szeretettel oktatja s irányítja őt, persze a szülőkkel karöltve: az állapot ideálisnak mondható.

Ez tényleg individualizáló tanítás.

De az életben, egypár arisztokrata esetét leszámítva, úgy láttam, hogy ez ideálisnak látszó állapot utópia. Az egész kérdés a költségeken fordul meg, itt jut zátonyra a magántanulás ügye. A jó tanerő drága, a jó tanítás csaknem egészen lefoglalja a tanítót 1—2 növendék számára: ez pedig óriási összeget jelent. Legtöbbször szegénysorsúak, állás nélküli kezdők, sokszor minden tapasztalat nélküliek néha csekély intelligenciával ajánlkoznak jutányosan 1—1 óra tartására, a mely idő alatt a gyermek olyan oktatásban sem részesül, mint a közös iskolákban. Az ilyen házi tanítónak rendszeren nincs tekintélye a gyermek előtt, és akárhány 6—7 éves pesti gyereket láttam, a ki a tanító urat vagy tanítónőt valami jobb-fajta cselédnek tekintette, vagy legjobb esetben mint tőle függő alkalmazottat. A szülők lelke rajta. Hogy az ilyen oktatást nem helyezhetjük a közös elemi oktatás fölé, az természetes.

De ha egy-egy család nem is tarthat külön jó tanítót, 10—15 család együtt minden nagyobb anyagi megerőltetés nélkül megteheti ezt; vagyis szervezzünk a jobb nevelésű, jobb előképzettségű, jobb tehetségű gyermek számára külön iskolákat. Legyenek ezen iskolában kiváló tanerők, a kik több fizetést kapjanak jobb munkájukért; legyenek ezek egészségesebben építve válogassák meg növendékeiket és ne legyen 15—20 gyermeknél több egy osztályban.

Meglévő magániskoláink több tekintetben nem

felelnek meg a követelményeknek. Elsősorban is a növendékek nincsenek tehetségeik szerint kiválogatva, csoportosítva; azután ezek rendesen a főváros valamelyik bérkaszárnijában vannak elhelyezve, fűtésük világításuk, szellőzésük stb. nem olyan, hogy a modernül berendezett községi iskolák fölé helyezné őket. A higiéné minden követelményét, kezdve a jó levegőtől, a játékterektől, a tanítás egészséges módszeréig, mindent kívánnék a magániskoláktól.

Ilyen kisszámú tanuló-csoportnál sokkal több idő jut egyre-egyre, jobban lehet a gyermekek egyéniségére ügyelni, a fegyelem és ellenőrzés tökéletesebb lehet. A tanulók körülbelül egyforma tehetsége és előképzettsége lehetővé teszi a behatóbb tanítást, a tananyag bővítését; az anyagiak bősége a szemléltetést és ezzel az oktatást könnyíti meg. (Egy londoni iskolában pl. a földrajzot stereoskopokkal láttam tanítani.) Az ilyen iskolába nyugodtan küldheti gyermekét a szülő; nem kell féltenie a rossz példától, nem kell remennie a fertőző betegségektől; s az otthon szépen fejlődött gyermeki agy megtalálja további fejlődésének kellékeit.

Ha még azt is elmondom, hogy én az ilyen iskolákat itt a fővárosban a közeli budai hegyek alján, a vidéki városokban is lehetőleg por és füstmentes helyen képzelem, nagy játszóterekkel, a hol a gyerekek mindennap játszanak, sportolnak 1—2 órát; ha úgy képzelem, hogy a gyermekek ide reggel jönnek és késő délutánig itt maradhatnak, mindég gondos felügyelet alatt, egyszerű egészséges ebéddel ellátva, hogy ilyen módon némileg enyhüljenek az otthoni nevelés elkényeztetésének hibái; akkor nem azt mondtam el, amit fantáziám alkotott, hanem amint azt az angol iskolában láttam.

Helyesen tette általánossá Apponyi Albert gróf törvénye az ingyenes népoktatást; de ne tévesszük össze: nem tette ezt kötelezővé! Sőt a „magániskolák“ elismerésével, amely iskolák nem tartoznak ingyenes oktatást nyújtani, egyszersmind útát mutat a törvény azok számára, a kik gyermekeiknek jobb, egészségesebb oktatást kívánnak nyújtani. Áldozzon mindenki tehetsége szerint gyermekeinek oktatására. Senki sem kívánhatja az államtól, hogy a jobb nevelésűek és jobb tehetségűek számára külön iskolát állítson; ezt szülőknek, a társadalomnak kell megtenniök. Ilyen módon azok maradnak az ingyenes iskolákban, a kik arra tényleg rászorulnak. Ezzel indirecte segítünk a nyilvános iskolák helyzetén, mert kevesebben lesznek ottan is egy-egy osztályban.

Nem érhet vád, hogy az „egyenlőség“ ellen beszélek, mert ily módon több hely, több idő jut az ingyenes tanításra szoruló gyermekeknek. Hogy a jobb tehetségűeknek, a jobb nevelésűeknek külön iskolát óhajtok, azzal sem vagyok antiszociális; ha ugyanis a legtöbbször fertőzött vérű,

iszákos emberek ideges, gyengétehetségű fiainak az állam külön iskolákat tarthat fenn, méltányos, hogy a kiválóbb gyermekek is kaphassanak nekik leginkább megfelelő oktatást — a saját költségükön. Angol példákra hivatkozom. Rövidesen szeretnék egyet-mást elmondani az angol iskolázatásról, hogy érveket nyerjek nézetemnek. Senki sem ismerheti el követendő példának az angol iskolázás rendszertelenségét, de ha az egyes tárgyakban elért eredményekre tekintünk, bámulva kell az elsőséget az az angol iskolának nyújtánunk. Ismétlem, ismerem az angol iskolák hátrányait, egyoldalúságát, ezektől most eltekintek, csakis a sikernek okait keresem.

Mindjárt az oktatás elején külön találjuk a szegény gyermekeket, a kik ingyenes oktatást igényelnek; ezek az „Elementary School“-ba járnak. Itt átlag 50—60 tanuló van egy-egy osztályban, London külvárosában több is. Ezen iskolák eredményei nagyjában megfelelnek a mi iskoláink eredményeinek. Az ingyenes oktatással csak az él, aki igazán rászorul. A kik erre nem szorulnak, azok vagy a „Grammar School“-ba, vagy az újabb „Municipal or County Secondary School“-ba vagy valamely „Private School“-ba járnak 8—18 éves korukig, vagyis itt kezdik és végzik tanulmányaikat, ha nem készülnek egyetemre. Megjegyzendő, hogy Angliában csak luxus az egyetemi diploma sok olyan pályán, melyeken a kontinensen megkívánják azt. „The universities in Austria and Hungary are not luxuries or extras in the educational scheme, like the English or American universities, but are essential part of a liberal education.“ (Mr. and Mrs. Colquhoun: *The Whirlpool of Europe* 1907.) Ebből folyólag aránylag kevesebben vannak a direkt egyetemre előkészítő „Preparatory“ és „Great Public School“-okban.

Az angol iskolák felszerelése általában gazdag; egyik-másik iskolában évenként minden növendékre pár száz koronát költhetnek tanítási cikkekért; de ha nincs is gazdag alapítványa, a mérsékelt tandíjból jut mindenre. Legjobban bizonyítja ezt az a tény, hogy a magániskolák egyeseknek vagy társaságoknak rendesen jó üzleti vállalkozásai.

A tanulók számát illetőleg legideálisabbak a viszonyok a „Preparatory School“-okban, a hol 7—10 tanuló jut egy tanítóra. Ezen iskolák rendesen vidéken vannak és növendékei bentlakók.

A többi iskolákban 10—15, ritkán 25 gyerek van egy-egy osztályban. A tanítók igen képzett és jómodorú fiatal emberek; mindegyik iskola igyekszik jól fizetni tanítóit, hogy mennél jobb, képzettebb tanítókra tegyen szert. A tanulók szellemi előképzettsége csaknem egyforma; könnyen érthető ez, hiszen a szülő annyi iskola között válogathat és a fizetési viszonyok, a szokás stb. eléggé irányítják a körülbelül egyenlő műveltségű osztályokat.

A „Preparatory School“-okban például írást-olvasást egyáltalán nem tanítanak, azt már otthon mindegyik megtanulta, míg 7 éves korában az iskolába jutott. Érdekes adata az egyenlő előképzettségnek, hogy a londoni Baker Street „Preparatory“-jában az osztályok 50–60%-a orvos fia. Közeliében van ugyanis a Harley és Wimpole Street, a hol úgyszólván csak orvosok laknak.

Íme az angol viszonyokból is láthatjuk, hogy a kis osztályok, a jó tanítók, az egészséges iskola, az egyenlő előképzettségű és nevelésű fiúk adják az elemi iskoláztatás sikerének feltételeit; ezek alapján adja meg minden szülő gyermekének a legjobbat, a mit adhat az oktatásban.

Amennyiben viszonyaink még nem alakultak ki eléggé, itt az alkalom, az új törvény életbelépése. Használják föl az erre hivatottak!

LAPSZEMLE.

Az egyéniség.

Közli: **Farkas Irén** tanítónő, Budapestről.

Azt hiszem, sok ember keserű érzéssel gondol vissza saját gyermekkorára, midőn Weszely Ödön cikkében e sorokat olvassa: „A gyermek vagy mint meg nem értett szenvedő lény tűrte át a fejlődés keserves éveit, vagy pedig, ahol nem volt úgynevezett szigorú nevelés, — szeszélyeinek kielégítése mellett véletlen benyomások hatása alatt fejlődött hasznavehetetlenné.“ Majd azt mondja: Hány szülő van, ki előtt csak az lebeg, hogy a gyermek neki engedelmességgel tartozik s ő azt teheti a gyermekkel, amit akar.“

És milyen nagy igazságot mond! Csak egy kissé kell körültekintenünk, mindenki csak saját ismerőseinek családi életét figyelje meg, elszomorodva fogja látni, hogy az a legritkább eset, ha a gyermek lelkiületét megértik. Csak Isten adta jogukra gondolnak s arra, hogy ők a hatalmasabbak, ők az erősebbek, elnyomják tehát a gyengébbet, azt, aki gondjaikra van bízva, s ahelyett, hogy iparkodnának egyéni tehetségeinek szabad teret adni, lehet, hogy öntudatlanul, de elnyomják, eltiporják s gyúrnak belőle ismét egy sablon-embert. Pedig minden egyes gyermeket úgy kellene tekintenünk, mint egy önálló individuumot, mindegyiket tanulmány tárgyává kellene tenünk, kikutatni lelkének kincseit és salakját egyaránt s csak akkor beszélhetünk helyes nevelésről.

Azt mondja az író, hogy ez a munka gyakorlati úton is elvégezhető, ha valakiben megvannak az erre való képességek, így gazdag lelkiület, tevékeny fantázia, érzékeny idegrendszer, de még azt is töké-

letesíteni fogja az elméleti tanulmány, mert így öntudatossá teszi munkáját. Éppen ezért történeti sorrendben felsorolja mindazokat a tanulmányokat, melyek az egyéniség megismerésére irányulnak s összefoglalja azokat a vizsgálatokat, melyek e célból történtek.

Eszerint utalások az egyéni különbségekre már a legrégebb pszichológiai munkákban is vannak ugyan, de rendszeres, tudatos vizsgálat tárgyává csak a legújabb időben tették ezeket. Figyelemre méltó megjegyzések vannak e tárgyról Kant Antropológiájában. Az első kísérlet e tudomány önállóvá tételére Mill Stuart logikájában található, melyben ethológiának nevezi e tudományt. Mill Stuart kísérlete főképp az angoloknál és franciáknál kelt visszhangot, így *Paulhan*, *Fouillée*, *Malapert*, *Perez*, *Ribot*, *Binet* és *Henri* írnak a jellemről. Az angolok és amerikaiak Mental tests néven az intelligencia vizsgálatának egy sajátos módját kultiválják, mely szintén nyújtott érdekes adatokat az egyéni különbözőségek ismeretéhez. Ujabban az egyéni különbségek tanulmányozásához a pszichológiai kísérletek útján jutottak mind a németek, mind a franciák és angolok. A különböző részletes vizsgálatok nagy tömege szükségessé tette az összefoglalást, úgy, hogy először *Dilthey*, utána *Stern*, majd *Meumann* kísérlette meg a differenciális pszichológia eredményeit összefoglalva fel dolgozni, ezek azonban mind csak kísérletek.

Weszely kijelenti, hogy az egyéni különbségek rendszeres vizsgálatára ő sem vállalkozik itt, csupán a legfontosabb eredményeket akarja kiemelni. Így elsősorban felemlíti azt a felfedezést, melyet *Charcot* francia orvos tett, a mely szerint a legfontosabb különbség a képzetalkotásban van. Vannak t. i. olyan egyének, kik a látás útján szerzett képzeteket jegyzi meg könnyebben, olyanok, kik a hallás útján, s olyanok, kik a tapintás segítségével szerzett észrevételek megőrzésére bírnak több hajlammal. E 3 típus a vizuális, akusztikus és motorikus típus. Részletesen ismerteti az író mind a 3 típust s azt, milyen sok előnye van annak, ha a tanító ezt a tudását alkalmazza tanítás közben.

Azután felemlíti *Kraepelin* vizsgálatait, ki kísérleti úton oly tulajdonságokat állapít meg, melyek mérhetők. *Kraepelin* e mérések alapján 10 alaptulajdonságban állapít meg különbségeket.

Végül kiemeli az író *Binet* vizsgálatait s ez nekünk a legérdekesebb, mert ehhez hasonló vizsgálatokat végezett maga *Weszely* is. *Binet* 4 alaptípust különböztet meg a felfogásra vonatkozólag: 1) leíró, 2) megfigyelő, 3) érzelmes, 4) tudós típust. Módszere abból áll, hogy 175 tanulóval 2 percig szemléltetett egy képet, mely „A földműves és fiait“ (*La Fontain* meséjéhez) ábrázolja; 40 percnyi időt adott arra, hogy, amit láttak, leírják. Az eredmény

a 4 említett típus megkülönböztetésére vezetett. Egyenként ismerteti a szerző mind a 4 típus jellemzését s egy-egy példát a feleletekből.

Binet módszere szerint *Weszely* is számos kísérletet végzett reáliskolai tanulókon s e vizsgálatok igen érdekes eredményre vezettek, mert ő még egy ötödik típust állapít meg, amelyben a fantázia uralkodik.

Egy ízben a hőmérő leírását tűzte ki feladatul, más alkalommal pedig kísérleteit egy kép bemutatásával végezte. Itt megjegyzi, hogy nem minden kép alkalmas arra, hogy mindenik típus a maga tisztaságában jelentkezze, mert néha 3, néha meg 5 típus ismerhető fel. A kép, amit kísérleteinél *Weszely* használt, *Raksányi* Dezső festménye, melyet a festő „Árpád és Árpádok” diszmunika számára készített. Az adott feleletekből néhány érdekeset mutat be, melyek élénk fényt vetnek arra, mily végtelenül különböző az egyéni lelkület s mily fontos ezeknek ismerete. Így pl. bemutatja, hogy a leíró típus tisztán csak azt mondja el a képről, amit azon lát. A megfigyelő típus a legaprólékosabban leírja a részleteket is, pl. az alakok ruhájának színét, az asztal lábainak a formáját, a díszítéseket stb. Az érzelmes típus azokat az érzelmeket mondja el, melyeket a kép szemlélete benne keltett. A tudós típus alig szól a képről, hanem azt mondja el, amit tanult. Nagyon érdekes és jellemző a fantázia típus s valósággal meglepő az egyik példa, melyben semmi sincs abból, ami a képen látható s ezért szószerint idézem *Weszely* cikkéből:

Láttam, amint 2 bibliabeli alak egy csecsemőhöz hajol, a kisdedit egy nő ápolja, míg a távolban két angyali alakot véltem látni. Valószínűleg az Úr Jézus Krisztus bemutatását ábrázolja két bölcs előtt, amire a háttérben álló 2 angyal is következtetni enged. A kisdedit ápoló nő valószínűleg Mária, aki anyai büszkeséggel és szeretettel mutatja gyermekét. Maga a kép is megkapó, egy kéttornyú ősi templom.

Így szól a leírás, holott a képen nincs se angyal, se Mária, se Jézus.

A kísérletek tehát igen érdekes útmutatásokat adnak az egyéniség felismerésére nézve.

Weszely ezek után 2 pontban állapítja meg, mi lenne most már pedagógiai szempontból fontos feladat. 1. Megállapítani a szellemi tehetségek tipikus különbségeit s ezeknek nyilvánulásait. 2. Képét adni a szellemi fejlődés különböző típusainak. Mert a nevelőnek először helyesen kell ismernie a gyermekek tehetségeit, a fejlődés megfigyelése által pedig azt kell tudnia, hogy a képességek mennyire fejleszthetők. Igaz hogy az iskolában a munka közössége miatt egy gyermek tehetsége nem fejleszthető a kellő mértékben, de a tanító a tanulóknak felvilágosításokat, tanácsokat adhat. (*Weszely* Ödön dr.: Az egyéniség. *Népművelés*. 1908, jul.)

A macska, mint betegségek terjesztője a családban.

Közli: *Krécsy Béla*, reáliskolai tanár, Budapestről.

Be van bizonyítva, hogy az ember háztartásában élő összes állatok fertőzve lehetnek az emberi betegségek fertőző baktériumaival s eme fertőzéseket egymásra s az emberre is átszármaztathatják, miközben az állatok maguk is megkaphatják vagy néha csak átszármaztatják az illető betegséget, anélkül, hogy abba maguk is belebetegednének.

Az újkori egészségtan alapelve a betegségek megakadályozása. A betegségek nagyrésze átszármaztatható másokra is s így a védekezés leginkább abban áll, hogy a beteget ápolóival s mindennel együtt, mi a beteg szobájához tartozik, elszigeteljük az egészséges emberektől s így a betegség továbbvitelét lehetlenné tegyük. A legújabb időkig ebben az elszigetelő rendszabályban a háziállatok s különösen a kedvenc háziállatok elszigetelésére csak kevés súlyt fektettek. S az összes háziállatok között talán legkevesebb súlyt fektettek az emberek között legtöbbfelé forgolódozó háziállatnak: a macskának a betegtől való elszigetelésére, pedig a macskát úgyszólván mindenütt jelenvalónak mondható. A macska az öregek s fiatalok között egyformán gyakran forgolódozik, szeretik gondozni s a beteg macska még szeretőbb ápolásban részesül. Ha a család valamely tagja beteg, a házimacskát gyakran felnőttek s gyermeknek egyaránt szórakozásul a betegágyhoz viszik. Az ilyen macska a család összes tagjaival s a többi kedvenc háziállatokkal érintkezik s házról-házra járván, összekeveredik a szomszédság háziállataival s bárhova megy, a betegség csiráit terjeszti, mit elhanyagolni többé nem lehet.

Eddig még elégtelen arra vonatkozó pontos adattal bírunk, hogy a házimacskát mennyiben tartjuk betegségek terjesztőjének, de a kérdés annyira fontos, hogy lehetetlen azt kevésre becsülnünk. Különösen a gyermekek egészségének biztonsága megköveteli, hogy a macskával szemben óvatosak legyünk, mert a macska annyira befurakodik az ember legbensőbb háztartásába, hogy az valóban az ember legbizalmasabb lakótársává válik. S a macska tulajdonságai s szokásai olyanok, hogy a betegségek gyors és széleskörű elterjesztésére különösen alkalmassá teszik, mert bármily jól van gondozva s táplálva, csavargó életmódjával széles körben gyűjtheti s terjesztheti a betegségeket. Első sorban tekintetbe veendő a macskának a patkányhoz s az egérhez való viszonya. A patkányról be van bizonyítva, hogy különféle bőrbajok s élősködő férgek származhatnak át róla az emberre, sőt a kolerabacillusnak főterjesztője a patkány. A patkány és az egér továbbá gyakran szenvednek tüdővészről, lépfenétől, a trichinaféregtől

s egyes esetekben bebizonyult, mikor a pántlika-giliszta a patkányon s macskán keresztül jutott az emberbe. A patkány és egér lehetőleg irtandó, de más módon s ne az emberrel s gyermekekkel érintkező macskák által. A jól táplált macska tudvalevőleg rossz egerésző, míg a szegényebb háztartások rosszul táplált macskája mindenüvé elcsavarog élelmet keresni s eközben mindenféle ragadós betegséget gyűjt össze s a szegényebb családok gyermekeire legalább is kétséges biztonsági játszótársnak mondható. Részletesebben vizsgálva a macskának a ragadós betegségekhez való viszonyát, eddigelé a következő tapasztalatok jutottak világosságra. A macska kiválóan elősegítheti a *difteritisz* terjedését, különösen azáltal, hogy a macska az orrát dörzsöli mindenhová s az így fölszedett difteria-bacillusokat a gyermek arcához is odadörzsöli s mivel a macska vidéken faluról-falura is nagy távolságokat szokott bejárni, egyetlen macska a difteritist egymástól távoleső pontokon elterjesztheti.

A rettegett *vörhenyt* macskák, kutyák, sőt egyéb háziállatok is egyaránt terjeszthetik. Egy esetben a házinyúl bizonyult a vörheny terjesztőjének. Egy családnál, hol vörhenyes beteg volt, házinyulákat tartottak, melyekkel a beteg gyermek játszott s egy alkalommal innét egy nyúl megszökött s a szomszédba menekült, hol egy másik gyermek játszadozott vele. S rövid idő múlva ezen a gyermekén is kitört a vörheny, mely kétségtelenül a nyúlól származott. Az is be van bizonyítva, hogy a macska fogékony a tüdővész iránt s a fiatal macskák inkább, mint az öregebbek s ennek a tudatnak arra kellene vezetni, hogy a macskát lehetőleg tartsuk távol a tüdővész betegektől s mihelyt a macskán állandó makacs költögetést tapasztalunk, gyermek és felnőtt egyaránt óvakodjék a vele való érintkezéstől. A veszedelmet még az is növeli, hogy midőn vidéken a macskák tejes edényekhez odalopóznak s a tejet megkóstolják, ekkor a tejet is megfertőztethetik s a tüdővészben történt nagy gyermekhalandóság arra int bennünket, hogy a tejfertőzés megakadályozását ez irányban is kiterjeszszük.

Biztos esetek ismeretese, hogy a *himlő* terjedése is a macskának volt tulajdonítható. Azután a gyermekekre oly kínos *mummsz*, a *szamárhurut* s a rendesen végzetes kimenetellel bíró *lépfene* is terjeszthető a macskák által. Az is általában tudva van, hogy a macskák a *veszettséget* megkaphatják s marásuk azt az emberre is átszármasztatja. Különösen sikeres terjesztője lehet továbbá a macska az élsködő férgek által okozott bőrbajoknak. A hajat s szőröket pusztító *gombaféle tinea*, továbbá *bolha*, *rüh*, sőt az ember belsejében élsködő *métely* s *gilisztafélek* eredete is gyakran a macskáig nyomozható.

Ezek a tények a következő óvatossági rendszabályokra intenek bennünket:

1. A macskát lehetőleg tartsuk távol minden fertőzés forrásától (különösen patkánytól, egértől) s ragadós betegségben levő emberektől.

2. Ha látjuk, hogy a macska gyanus s valószínűleg ragadós betegségben szenved, kövessünk el mindent (esetleg a macskát öljük meg), hogy a betegség terjedését lehetetlenné tegyük.

3. A csavargó, gazdátlan macskáktól mindig óvakodjunk, szem előtt tartva, hogy azok vándorlásaikban már valami ragadós bajt összeszedhettek. Különösen a gyermekeket óvatosan tartsuk távol az ismeretlen macskáktól, míg meg nem győződünk, hogy azok teljesen egészségesek. Általában a gyermekekkel érintkező macskákat tartsuk épp oly gondos felügyelet alatt, mint magukat a gyermekeket s a macskát is lehetőleg tartsuk távol minden lehető fertőzéstől. A csavargó gazdátlan macskákra pedig a hatóságok is kiterjeszthetnék gondoskodásukat vagy úgy, hogy azok táplálásáról gondoskodnának, mi a piszkos, fertőző helyek fölkeresésétől visszatarthatnák a macskát vagy úgy, hogy időnként az ilyen macskákat szigorúan elpusztítanák úgy, mint az a gazdátlan kutyákkal szokásos. (*The Pedagogical Seminary*, december 1907.)

Gyermektanulmányi mozgalmak.

Nyilvános gyermektanulmányi értekezőlet.

Az idei nyilvános gyermektanulmányi értekezőlet sorát *Klis Lajosnak*, a budapesti állami siketnéma-intézet igazgatójának előadása nyitotta meg november 5-én, Budapesten, az Ujvárosháza közgyűlési termében. A megnyitó ülésen nagy és szép közönség jelent meg, amely teljesen megtöltötte a nagy közgyűlési termet. Az értekezőletet *Náray-Szabó Sándor* elnök nyitotta meg és vezette. Örömet fejezte ki azon, hogy ily nagy közönség gyűlt egybe a megnyitó előadás meghallgatására. Biztató jel ez a jövőre nézve. Köszöni az érdeklődést és kéri a jelenlevőket, hogy terjesszék a társaságot ismerőseik körében. Ezután *Klis Lajos* megtartotta nagyérdekű előadását, amellyel a közönség figyelmét mindvégig lebilincselte. Az előadást egész terjedelmében közöljük e számban. Különös érdeklődést támasztott, hogy előadó a magával hozott siketnéma gyermekek beszélőképességét demonstrálta a közönségnek. Bemutatta a siketnémák minden típusát, a születésüktől fogva teljesen süketeket, a kissé halló süketnémákat s azon süketeket, akik akkor veszítették el hallóképességüket, amikor már tudtak beszélni. Különösen meglepte a közönséget az intézet legmagasabb osztályú növendékeinek folyékony s tiszta, könnyű beszédje. Az előadót

a közönség lelkesen megéljenezte. Náray-Szabó Sándor elnök pedig kifejezte előadónak igen érdekes és tanulságos előadásáért a társaság köszönetét s ezzel az értekezletet bezárta.

Apróságok a gyermekek életéből.

Gyengébb képességű gyermekek lelki világából.

Gyűjtötte: Fürj Pál.

A gyengébb képességű gyermekekkel való foglalkozás közben gyakorta tehetünk afféle apró megfigyeléseket, mint amilyeneket lapunk ezen a helyen, legtöbbször normális értelmű gyermekekről közölni szokott.

Megfigyeléseim, ha nem is támasztanak tudományos igényeket, érdekesek a feljegyzésre, mert bepillantást engednek a gyermekek lelki világába s némileg hozzájárulhatnak a gyengébb képességűek lélektanának kialakulásához.

A fillér és krajcár képzete. Gyengetehetségűek első osztályában, átlag 8—11 éves gyermekeknek a filléreket mutattam be. Tanításom folyamán az egyik kezembe 2 darab 2 fillérest, másikba pedig 4 darab 1 fillérest helyeztem s rendre megkérdeztem, hogy mennyi pénz van jobb, illetve bal kezemben. A feleletek kérdéseimre — megfelelő gyakorlás után — általában helyesek voltak. Egyik 8 éves imbecille fiúnak feltettem még ezt a kérdést is:

„Melyikért kapnál több cukrot, ezért-e, vagy ezért?”

„Ezért is, meg ezért is” — válaszolt nyomban a fiú, s feleletéhez hozzácsatolta még a következő megjegyzést:

„De Pesten nem adnak ám a zsidók cukrot még négy fillérért sem.”

„Hát mennyiért adnak?”

„Egy krajcárért” — volt a határozott felelet.

Fonétika. Ugyancsak a fentebb említett első osztályban történt, de más gyermekkel. „Dió” szó volt a táblára írva. Felszólítok egy 9 éves gyermeket, hogy olvassa el a felírt szót. Tűrhetően el is olvassa. Meg akarván azonban tudni, vajjon érti-e, mit olvasott, megkérdeztem tőle: „Mi az, amit olvastál?” Nem tudta megmondani, bár a diót nagyon jól ismerte. Megmondtam én neki folyékony kiejtéssel: „dió”. Erre ő azt mondta:

„Az nem jól van írva. Hol a j betű? Ha így mondjuk egy bácsinak: di-ó, nem érti meg.”

Etimológia. Az olvasmányban ez a kifejezés fordult elő: „Nyájas ember”. Persze, hogy ezt értelmezni kell. Kíváncsi voltam rá, mit gondolnak harmadik osztályú növendékeim e kifejezésen, azért feltettem e kérdést:

„Milyen emberre mondjuk, hogy nyájas?”

Mindent vártam, csak azt nem, amit erre egyik 11 éves fiú mondott:

„Aki az állatokat kihajtja.” (Nyáj = nyájas.)

Az üstökös mithosza. „Azt mondja meg nekem valaki, hogy ki tartja az eget?” Szólt egyszer nagy büszkén egyik harmadik osztályú növendékem társaihoz.

No már erre magam is kíváncsi voltam, s felbízattam, hogy csak mondja meg ő.

„Az üstökös csillag. Ha ez leesne, akkor ránk esne az ég.” Magyarázta a gyermek.

Babonás hit a holdban. Egyszer ugyancsak a harmadik osztályban egyik növendékem ezzel ijesztette a többi:

„A holdra nem szabad nézni, mert az felhúzik minket.”

Mindkét természettudósom, úgy látszik, otthon hallott mesékből merítette nagy tudományát.

Az elmondottakhoz hasonló, s komoly, felnőtt emberek szempontjából furcsaságoknak is joggal nevezhető apróságokkal lépten-nyomon találkozunk a gyengetehetségű gyermekek oktatása alatt. S nemcsak az alsóbb osztályokban, hanem a tanítás magasabb fokozatain is. Erre akartam éppen rámutatni.

Amíg a normális képességű gyermekek közül általában leginkább csak a 4—8 évesek alkotnak feltűnően sajátos ítéleteket és következtetéseket, addig az értelmileg visszamaradtak megnyilatkozásait későbbi életéveikben is a kisgyermekes naivság jellemzi. Fogatkozásuk tehát e tekintetben is felismerhető.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság tagjai.

Bardócz Pál igazgató, Bpest 1907. Borbély Sándor siketn. int. igazgató, Vác 1907. Balassa József dr. tanár, Budapest 1907. Balassa József lapszerkesztő, Szeged 1908. Báró Bohuss Zsigmondné, Budapest 1907. Baross Boriska, Arad 1907. Baross Lajos föld-birtokos neje, Budapest 1907. Berkes János győgyed. igazgató, Budapest 1907. Barna Jakab el. isk. tanító, Budapest 1907. Breda Victor né grófné, Arad 1907. Brüller Zelma felső leányisk. tanítónő, Máramaros-sziget 1907. Brüller Ella tisztviselő, Budapest 1907. Bánó Ella tanítónő, Budapest 1907. Besze Klára tanítónő, Mélykút 1907. Biró Sándor állami tanító, Karánsebes 1907. Babarcziné F. Rózsa polg. isk. tanítónő, Szolnok 1907. Özv. Bihari Sándorné festőm. neje, Szolnok 1907. Bursics Ernő főv. tanító, Budapest 1907. Bexheft Ármin dr. orvos, Budapest 1907. Balogh Ferencné, Nyirbátor 1908. Bokor Miksa középisk. rajztanár, Budapest 1908. Boldis István jav. intézeti családfő, Aszód 1908. Béla Miklós bútorgyáros neje, Szolnok 1908. Buchter Jánosné, Szolnok 1908.

Brunowszky Rezső képezdei igazgató, Losonc 1906, Bárány Antónia tanítónő, Balaton-Boglár 1908. Bicskey Mária tanítónő, Budapest 1908. Chityil Pál áll. isk. igazgató, Berzevicze 1906. Csillag Margit polg. isk. tanárnő, Érsekújvár 1906. Csaplár Aladár t. képző tanár, Nagy-Enyed 1906. Csorna Zsigmond tanító, Budapest 1906. Csernovics Diodorné dr., Arad 1907. Csics Gyula áll. főgimn. igazg., Szolnok 1907. Csajági Béla árvaházi igazgató, Budapest 1908. Csépai Lajosné dr., Szolnok 1908. Csákváry Lajosné M. Á. V. főellenőr neje, Szolnok 1908. Deschensky János tanító, Szentgyörgy 1906. Dániel Jenőné polg. isk. tanítónő, Budapest 1906. Décsi József népisk. igazg., Érsekújvár 1906. Darnai Margit tanítónő, Budapest 1906. Donner Lajos felső leányiskolai igazg., Békéscsaba 1907. Drescher Irma óvóképz. igazg., Bpest 1907. gyógyped. Dóri S. Zsigmond polg. isk. tanár, Bpest 1907. Deutsch Ernő főorvos, Budapest 1907. Deschensky Ferenc † tanár, Budapest 1907. Dicső Endre áll. igazgató, Csongor 1907. Dallos Lajos tanító, Bazin 1907. Deutsch Sámuelné, Szeghalom 1908. Dobos Dezső áll. gyűjtőfogh. tanító, Budapest 1908. Dapsy Gizella óvónő, Szeghalom 1908. Deutsch Adolfné dr. ügyvéd neje, Szolnok 1908. Edelmann Menyhért dr. orvos, Nagyvárad 1907. Eperjessy István el. isk. igazgató, Budapest 1907. Erdős István siketn. int. igazgató, Kecskemét 1907. Ifj. Eller Ferenc tanító, Budapest 1906. Entz Jolán tan. képz. int. tanárnő, Budapest 1906. Éltés Mátyás kisegítő isk. igazgató, Budapest 1906. Eberstein Ferenc közs. tanító, Temesvár 1907. Ébner Rezső főv. tanító, Budapest 1907. Ellmann Elvira polg. isk. igazgató, Szolnok 1907. Ellmann Erzsébet áll. tanítónő, Szolnok 1907. Eötvös K. Lajos kir. tanfelügyelő, Szolnok 1907. Eck Péter vakok int. gondnok, Szeged 1908. Dr. Eisenstein Károly orvos, Szeged 1908. Gróf Edelsheim Gyulay Lipót (alapító tag) Bpest 1908. Fényes Mór dr. vallástanár, Bpest 1906. Farkas Gyula dr. ügyvéd, Bpest 1906. Farkas Gyuláné el. isk. igazgató, Budapest 1906. Faragó Ödön tanár, Budapest 1906. Friedmann dr. orvos, Fiume 1906. Fumics Rezső tanító, Stinács 1906. Fuchs Vilmosné képz. int. tanárnő, Budapest 1906. Farkas Irén tanítónő, Budapest 1906. Fleischl Róbertné műépítész neje, Budapest 1906. Fröhlich Frigyes föld-birtokos, Budakalász 1907.

A gyermek tartalma.

A siketnéma gyermek beszéde. *Kliss L.* — A vak gyermekről. *Heródek K.* — Az elemi iskolázásról. *Rejtő Sándor dr.* — Lapszemle. A gyermek egyénisége. *Farkas Irén*, A macska mint a fertőző betegségek terjesztője. *Krécsy Béla.* — Gyermektanulmányi mozgalmak. Nyilvános gyermektanulmányi értekezlet. — Apróságok a gyermek életéből. *Kürj Pál.* — A Magyar Gyermektanulmányi Társaság tagjai.

Figyelmeztető.

A *Gyermek* szerkesztőségének és a Magyar Gyermektanulmányi Társaság irodájának helyisége: **Budapest, VIII. ker., Üllői-ut 16/B.** (Az ügyvivő alelnök magánlakása.)

A „Gyermek” kiadóhivatalának címe: **Országos Gyermekvédő Liga Budapest VI. ker., Bulyovszky-utca 23.,** a hová a reklamációk intézendők.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság pénztárosának címe: **Perényi József dr. tanár, Budapest, VII., ker., Aréna-ut 11,** a hová a tagsági díjak küldendők.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság évi tagsági díja **4 korona**, a miért a tagok **A Gyermek** című lapot, mint a **Gyermekvédelmi Lap** mellékletét, külön díj nélkül kapják.

A *Gyermek* előfizetési díja évenként **4 kor.**, A melyért az előfizetők a **Gyermekvédelmi Lapot** is kapják.

Az előfizetési díjak az *Országos Gyermekvédő Liga* központi irodájába küldendők. Budapest, VI., Bulyovszky-utca 23.

A vonatok indulása Budapestről.

A keleti pályaudvarról				A nyugati pályaudvarról			
vonat-szám	óra	perc	vonat neve	vonat-szám	óra	perc	vonat neve
28	6 25	szv.	Nagykanizsa, Triest	102	1 00	k. ost. exprv	Wien, Páris, Ostende, London
1502	6 50	gyv.	Kassa, Csorba, Flume Torino, Róma, Pécs, Vinkovce	148	5 35	szv.	Rákospalota-Ujpest
1002	7 00	"	Ruttká, Pop-Felka, Belgrád	122	5 45	"	Párkány-Nána
302	7 05	"	Gyulafehérvár, Nagyszombat, Tóvis, Brassó, Maramarossziget	712a	5 50	"	Szeged, Szolnok, Göd
906	7 10	"	Fehring, Graz, Triest	152	6 00	"	Esztergom
604	7 20	"	Wien, Graz, Sopron	4102	6 10	"	Lajosmizse
10	7 30	szv.	Lemberg, Maramarossziget	6502	6 40	"	Rákospalota-Ujpest
402	7 35	gyv.	Gödöllő	150	6 45	"	Zsolna, Berlin
320	7 40	szv.	Belgrád, Bród	1404	7 00	gyv.	Wien
908	7 45	"	Arad, Brassó	104	7 55	"	Dunakeszi-Alag
906	8 00	"	Kassa, Csorba	154	8 00	szv.	Karánsebes, Bázias
1508	8 10	"	Zágráb, Flume, Pécs, Bród	712	8 30	"	Wien, Berlin
1008	8 20	"	Kolozsvár, Brassó	116	9 20	"	Rákospalota-Ujpest
506	8 20	"	Munkács, Maramarossziget	156	9 35	"	Bukarest, Bázias
408	8 30	"	Maramarossziget, Stanislaw	708	9 40	gyv.	Lajosmizse
1708	9 00	"	Ruttká, Berlin	6508	11 15	szv.	Keoskemét
306	9 15	"	Wien, Sopron	158	11 25	"	Rákospalota-Ujpest
2	9 20	gyv.	Kiskőrös				
944	11 15	tszsz.	Bicske				
20	11 55	szv.	Bicske				

Délután

610	12 20	szv.	Arad, Tóvis	6704	12 05	szv.	Czegléd, Szolnok
8	12 30	"	Szombathely, Wien	4104	12 10	"	Esztergom
310	12 30	"	Hatvan	180	12 15	"	Rákospalota-Ujpest
322	1 25	"	Gödöllő	128	12 25	"	Nagykanizsa
1304	1 40	gyv.	Fehring, Graz, Nagykannizsa	162	1 10	"	Dunakeszi-Alag
1504	1 50	"	Kassa, Poprád-Felka	4114	1 50	"	Piliscsaba
912	1 55	szv.	Szabadka, B.-Bród	136	2 10	"	Párkány-Nána
602	2 00	gyv.	Arad, Bukarest	164	2 15	"	Rákospalota-Ujpest
4	2 05	"	Wien, Páris	4106	2 20	"	Esztergom
404	2 15	"	Kassa, Lemberg	106	2 30	gyv.	Wien, Páris
504	2 25	"	Kolozsvár, Tóvis, Szatmár-Németi	120	2 35	szv.	Galánta
22	2 25	szv.	Bicske	704	2 40	gyv.	Bukarest, Bázias
312	2 30	"	Hatvan, Szerencs	720	2 45	szv.	Czegléd
510	2 40	"	Szolnok	6504	2 50	"	Lajosmizse
1902	2 55	gyv.	Eszék, B.-bród, Gyékényes	186	4 10	"	Rákospalota-Ujpest
904	3 20	"	B.-bród, Belgrád, Konstantinápoly	130	4 20	"	Nagykanizsa
1022	3 25	vv.	Paks	716	4 30	"	Szeged
304	3 30	gyv.	Ruttká, Berlin	108	5 05	gyv.	Wien
324	3 50	szv.	Gödöllő	124a	6 00	szv.	Nagykanizsa
1004	4 10	gyv.	Zágráb, Flume, Róma, Nizza, Napoli	168	6 15	"	Rákospalota-Ujpest
18	4 30	szv.	Komárom	124	6 25	"	Párkány-Nána
326	5 15	gyv.	Győr, Sopron	722	6 30	"	Czegléd
508	5 40	"	Gödöllő	4108	6 40	"	Esztergom
308	5 55	"	Kolozsvár, Brassó	1406	6 50	gyv.	Berlin
332	6 25	"	Ruttká, Berlin	722a	6 55	szv.	Pozsony
916	6 30	"	Pécel	170	7 15	"	Czegléd, Szolnok
314	6 40	"	Kiskőrös	710a	7 35	"	Czegléd
162	6 55	"	Hatvan	6506	7 40	"	Lajosmizse
1708	7 05	"	Bicske	710	8 05	"	Bukarest, Bázias
16	7 10	"	Maramarossziget	132	8 10	"	Váz
316	7 40	"	Győr, Triest	4110	8 30	"	Esztergom
1912	7 50	"	Hatvan	172	8 45	"	Dunakeszi-Alag
328	8 15	"	Pécs, Bród	1408	9 20	"	Zsolna, Berlin
24	8 20	"	Gödöllő	118	10 00	"	Wien, Páris
514	8 25	"	Bicske	706	10 15	gyv.	Szeged, Bázias
1510	8 45	"	Szolnok	172a	10 30	szv.	Rákospalota-Ujpest
1006	9 00	gyv.	Kassa, Csorba	714	10 35	"	Kiskunfélegyháza
502	9 15	"	Flume, Nizza	140	11 10	"	Nagykanizsa
1376	9 25	szv.	Bukarest, Stanislaw	902	11 20	keleti exprv	Belgrád
608	9 30	"	Fehring, Graz, Triest	702	11 30	k. ost. exprv	Konstantinápoly
406	9 40	"	Arad, Brassó				
910	10 10	"	Lemberg, Kassa, Maramarossziget				
12	10 30	"	Belgrád, Eszék, Sarajevo				
1010	10 45	"	Wien, Páris				
338	11 10	vv.	Flume, Napoli, Ruttká, Berlin, Szerencs				

1) Bezárólag november 15-ig Bukarestig, azontúl csak Brassóig közlekedik.

2) Csak vasár- és ünnepnap előtti hétköznapiakon közlekedik.

A vonatok érkezése Budapestre.

A keleti pályaudvarra				A nyugati pályaudvarra			
vonat-szám	óra	perc	vonat neve	vonat-szám	óra	perc	vonat neve
613	4 40	szv.	Tapiószeles	701	12 50	k. ost. exprv	Konstantinápoly
645	5 00	tszsz.	Máriaradna	145	5 25	szv.	Bukarest
389	5 10	vv.	Arad, Nagyvárad	721	5 30	"	Dunakeszi-Alag
309	5 30	szv.	Debrecen	721a	5 45	"	Czegléd
1707	5 45	"	Berlin, Ruttká	4101	5 50	"	"
909	6 00	"	Hatvan	139	6 00	"	Esztergom
607	6 05	"	Maramarossziget, Stanislaw	6505	6 10	"	Nagykanizsa
17	6 10	"	Belgrád, Bosna-Brod	147	6 15	"	Rákospalota-Ujpest
11	6 25	"	Brassó, Arad	6701	6 20	"	Szolnok, Czegléd
405	6 35	"	Komárom	1407	6 35	"	Berlin, Zsolna
1911	6 55	szv.	Gyékényes	217	7 05	tszsz.	Párkány-Nána
913	7 10	"	Wien, Triest	709	7 15	szv.	Bukarest, Bázias
507	7 20	"	Lemberg, Kassa, Maramarossziget	709 a	7 25	"	Czegléd
1307	7 25	"	Paks, Bród, Eszék	149	7 30	"	Rákospalota-Ujpest
319a	7 30	"	Kiskőrös	4103	7 40	"	Esztergom
311	7 40	"	Brassó, Kolozsvár	117	7 45	"	Páris, Wien
501	7 50	gyv.	Graz, Fehring	6501	7 50	"	Keoskemét, Lajosmizse
1008	7 50	"	Gödöllő	151	7 55	"	Göd
19	8 00	szv.	Hatvan	131	8 10	"	Párkány-Nána
1509	8 15	"	Bukarest, Brassó	713	8 20	"	Kiskunfélegyháza
509	8 30	"	Roma, Flume	153	9 10	"	Dunakeszi-Alag
313	8 45	"	Napoli, Nizza	705	9 20	gyv.	Szeged, Berlin, Zsolna, Pozsony
1007	9 05	"	Tóvis, Arad	4105	9 55	szv.	Esztergom
13	9 20	"	Püspökladány	155	10 20	"	Rákospalota-Ujpest
911	9 40	"	Berlin, Ruttká	715	10 40	"	Szeged
307	9 50	"	Sopron, Győr	119	10 55	"	Galánta
5	10 15	gyv.	Triest, Nagykanizsa				
27	10 35	szv.					

Délután

321	12 10	szv.	Gödöllő	157	12 05	szv.	Rákospalota-Ujpest
1005	12 15	gyv.	Napoli, Nizza, Róma, Flume	159	12 55	"	Ujpest
609	12 25	szv.	Tóvis, Arad	133	1 25	"	Nagykanizsa
301	12 45	gyv.	Püspökladány	703	1 30	gyv.	Bukarest, Bázias
7	12 50	szv.	Berlin, Ruttká	103	1 40	"	Páris, Wien
401	1 00	gyv.	Wien, Sopron	161	2 25	szv.	Dunakeszi-Alag
903	1 05	"	Szombathely	163	3 00	"	Rákospalota-Ujpest
601	1 15	"	Lemberg, Lawoczne	6507	3 20	"	Keoskemét, Lajosmizse
1	1 30	"	Konstantinápoly	6703	4 05	"	Szolnok, Czegléd
503	1 40	"	Bród	127	4 10	"	Nagykanizsa
1901	1 40	"	Bukarest, Arad	4107	5 00	"	Esztergom
1501	1 55	"	London, Páris, Wien	215	5 30	tszsz.	Kiskunújvár
1301	2 10	"	Tóvis, Kolozsvár	165	5 38	szv.	Rákospalota-Ujpest
315	3 10	szv.	Szatmár-Németi	115	5 55	"	Wien, Berlin
21	4 15	"	Gyékényes, Eszék, Pécs, Bród	707	6 35	gyv.	Bukarest, Bázias
323	4 50	"	Pécs, Bród	167	7 00	szv.	Rákospalota-Ujpest
505	6 40	"	Brassó, Kolozsvár	105	7 10	gyv.	Wien
907	6 55	"	Belgrád, Bród	711	7 35	szv.	Temesvár, Bázias
325	6 55	"	Gödöllő	4111	8 10	"	Piliscsaba
3	7 05	gyv.	Wien, Graz	169	8 35	"	Dunakeszi-Alag
305	7 10	szv.	Ruttká, Szerencs	125	8 50	"	Párkány-Nána
605	7 25	"	Brassó, Arad	107	9 05	gyv.	Wien
407	8 00	"	Munkács	4109	9 25	szv.	Esztergom
1009	8 15	"	Maramarossziget	1405	9 45	gyv.	Berlin, Zsolna
1705	8 20	"	Flume, Bród, Pécs	171	10 05	szv.	Dunakeszi-Alag
333	8 30	"	Stanislaw	129	10 45	"	Váz
23	8 35	"	Maramarossziget	723	10 50	"	Szeged, Szolnok
1507	8 45	"	Pécel	901	10 55	keleti exprv	Konstantinápoly
335	9 05	"	Bicske	101	11 05	k. ost. exprv	Belgrád
9	9 10	"	Csorba, Kassa	171a	11 20	szv.	London, Ostend, Páris, Wien
303	9 15	gyv.	Pécel				Rákospalota-Ujpest
1001	9 35	"	Wien, Graz, Triest				
603	9 40	"	Berlin, Ruttká				
403	9 55	"	Róma, Flume				
905	10 00	"	Vinkovce, Pécs				
1303	10 10	"	Nagyzeben				
1503	10 20	"	Brassó, Kolozsvár				
327	10 55	szv.	Stanislaw				

1) Érkezik minden hétfőn és csütörtökön.
2) Vasár- és ünnepnapokon bezár. november 15-ig közlekedik.
3) Csak október és április hónapokban közlekedik.
4) Érkezik minden kedden, csütörtökön és szombaton.

A vonatok indulása és érkezése Budapest—Józsefvárosra.

Indulás		Érkezés	
334	7 00 szv.	Pécel	319 5 55 szv. Gödöllő

A vonatok indulása és érkezése Buda—Császárfürdő kitérő.

Indulás		Érkezés	
4002	6 00 szv.	Esztergom	4001 5 55 szv. Esztergom
4004	12 03	Esztergom	4003 7 48
4014	1 35	Piliscsaba	4005 10 04
4006	2 11	Esztergom	4007 5 17
4008	6 30	Esztergom	4011 8 21
4010	8 22	Esztergom	4009 9 31